

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Barbora Lánová

Česká filologie

Jirotkův Saturnin a jeho televizní a filmová adaptace

Jirotka's Saturnin and his film and television adaptations

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Jan Schneider, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis.....

Ráda bych poděkovala PhDr. Janu Schneiderovi, Ph.D. za odborné vedení práce, připomínky a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	1
1 Adaptace.....	3
1.1 Historie adaptace	3
1.2 Vymezení pojmu adaptace	3
1.3 Kritéria.....	4
2 Zdeněk Jirotka v kontextu české humoristické literatury	6
2.1 Česká humoristická próza.....	6
2.2 Zdeněk Jirotka	8
2.3 Dílo	9
3 Román Saturnin jako literární předloha.....	11
3.1 Děj	12
3.2 Dvojice sluha a jeho pán	14
4 Prostor a čas v románové předloze a následné adaptaci	15
5 Vypravěč a postavy.....	17
5.1 Postavy	17
5.1.1 Saturnin	18
5.1.2 Mladý muž - Jiří Oulický.....	19
5.1.3 Doktor Vlach.....	20
5.1.4 Slečna Barbora	21
5.1.5 Dědeček.....	22
5.1.6 Teta Kateřina.....	23
5.1.7 Milouš	24
6 Motivy.....	25
7 Kompozice.....	27
7.1 Jazyk.....	28
7.2 Komika	28
8 Odlišnosti románové předlohy, televizní a filmové adaptace.....	31
Závěr	37
Resumé.....	38
Anotace	40
Seznam použité literatury a pramenů	42

Úvod

Tématem této bakalářské práce je srovnání humoristického románu Zdeňka Jirotky *Saturnin* s jeho televizní a filmovou adaptací.

Román byl poprvé vydán v roce 1942. V roce 1994 vznikla jeho filmová adaptace, jejímž režisérem je Jiří Věřčák. Po filmové premiéře byl na televizní obrazovky uveden čtyřdílný televizní seriál, tedy původní adaptace, ze které byl film sestříhán. Sluhu Saturnina ztvárnil Oldřich Vizner, mladého pána Ondřej Havelka, slečnu Barboru Lucie Zedníčková a dědečka Lubomír Lipský. Na scénáři se podílel Jiří Věřčák s Magdalenou Wagnerovou. Stejně obsazení má již zmiňovaný čtyřdílný seriál, taktéž z počátku devadesátých let, přesněji z roku 1994.

V první kapitole se budu věnovat termínu adaptace, který je pro tuto práci důležitý. V úvodní teoretické části jsem čerpala především z práce Pavla Aujezdského *Od knížky k televiznímu filmu*, ale také z knihy Lindy Hutcheonové *Teorie adaptace*. V následující kapitole se budu věnovat české humoristické próze. Dále budu pokračovat osobností Zdeňka Jirotky a jeho ostatní tvorbou. Poté provedu rozbor románu *Saturnin*, kde zanalyzuji děj, a následně srovnám románovou předlohu s jeho televizní a filmovou verzí. Zaměřím se na jednotlivé rozdíly mezi adaptacemi a předlohou, charakterizují postavy, prostor a čas. Následně se budu věnovat motivům, kompozici a komickým prvkům.

Kromě televizní a filmové adaptace tohoto humoristického románu vzniklo také mnoho divadelních úprav. Choreografka Marika Hanušová se *Saturninem* inspirovala v roce 2002, kdy z románu utvořila baletní představení společně se sólisty Pražského komorního baletu. Dále také vznikla adaptace pro jevištní činohru. S prvním přepracováním přišlo v osmdesátých letech pražské Divadlo v Řeznické, v roce 2001 Slovácké divadlo v Uherském Hradišti pod režii Ladislava Peška. V roce 2005 jej uvedlo Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích, režie Jan Jirků, a později Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě verzí Miroslava Ošcatky. Později hru uvedlo například Žižkovské divadlo Járy Cimrmana, Divadlo A. Dvořáka v Příbrami, jako hudební představení byla uvedena adaptace v Divadle ABC a každoročně je *Saturnin* také součástí GRAND Festivalu smíchu ve Východočeském divadle v Pardubicích. Aktuálně se *Saturnin* hraje v Mahenově divadle v Brně, jedná se

swingovou grotesku pro celou rodinu. Autory jsou kromě Zdeňka Jirotky Martin Vačkář a Ondřej Havelka, režie Jakub Nvota.

1 Adaptace

1.1 Historie adaptace

Podle Pavla Aujezdského má adaptace své místo v dějinách filmu od samého vzniku kinematografie. Aujezdský ve své knize zmiňuje George Méliése, jehož filmy bychom mohli považovat za první adaptace. Uvádí například *Modrovouse* z roku 1901 nebo *Cestu na Měsíc* z roku 1902.¹

Rozvoj české kinematografie je svázán s adaptací Antonína Fencla, který v roce 1919 natočil němou verzi *Noci na Karlštejně* podle předlohy Jaroslava Vrchlického. Ve třicátých letech došlo k vytlačení němého filmu zvukovým, který se začal opírat o literární a divadelní předlohy. Mezi první české zvukové filmy patří *Fidlovačka* Josefa Kajetána Tyla, kterou režíroval Svatopluk Innemann. Mezi třicátými a čtyřicátými lety byly nejčastěji adaptovány romány, například *Hlídač č. 47*, režie Josef Rovenský a Jan Sviták, podle stejnojmenného románu Josefa Kopty, či Čapkova *Bílá nemoc*, režie Hugo Haas.²

Po válce se dramaturgie věnovala převážně tématům politickým, vznikla například adaptace Drdovy *Němé barikády*, režie Otakar Vávra. Na přelomu padesátých a šedesátých let se adaptovala převážně díla Jana Procházky, například *Kočár do Vídně*, režie Karel Kachyňa. Největší pozornost ale budily adaptace knih Bohumila Hrabala. Film *Ostře sledované vlaky* režiséra Jiřího Menzela získal Oskara.³ Co se týče televizních adaptací, nepředcházela jim nemá podoba, ale začínaly stejně jako kdysi filmová tvorba u divadelních her.

1.2 Vymezení pojmu adaptace

Slovník cizích slov definuje pojem adaptace jako přetvoření, úpravu či přestavbu, určité přizpůsobení něčeho. Jde tedy o proces, ve kterém je původní dílo převáděno do jiné podoby, například o transformaci literárního pretextu v audiovizuální médium. Adaptaci tedy můžeme označit jako proces vzniku díla inspirovaného jiným uměleckým dílem. Dle *Lexikonu teorie literatury a kultury* je adaptace transformace textového systému z jednoho zřakového systému do jiného.⁴

¹ AUJEZDSKÝ, P. *Od knížky k televiznímu filmu*. Brno: JAMU, 2009, s. 6

² Tamtéž, s. 7

³ Tamtéž, s. 8

⁴ NÜNNING, A. (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 452

V této práci vycházím z knihy Lindy Hutcheonové *A Theory of Adaptation*, ve které autorka definuje tři různé pohledy na adaptaci. První pohled na adaptaci jako proces uvádí Hutcheonová rozsáhlou transpozici konkrétního díla. Tato transpozice může zahrnovat změnu média, žánru či kontextu. Vyprávění jednoho příběhu z několika různých pohledů může vytvořit odlišné interpretace. Nová interpretace vždy vzniká z díla původního a jeho následného přetvoření. Tento proces nazývá Hutcheonová užitkováním či přivlastněním. Dalším pohledem na adaptaci je sledování procesu vnímání. Autorka říká, že adaptace je formou intertextuality, jenž se projevuje vztahem dvou textů.⁵ Adaptaci tedy chápeme jako něco druhého v pořadí, Hutcheonová hovoří o palimpsestu, což je seškrábání původního textu z pergamenu a jeho následné přepsání novým textem. V literární teorii je palimpsest text, skrze nějž prosvítá text jiný.

Rozdílem mezi adaptací a přisvojením se zabývala také Julia Sanderová. Ta definuje adaptaci jako činnost, která se nesnaží skrýt spojitost s pretextem. Podle Sanderové dává adaptace tento vztah najevo pomocí signálů, které k pretextu odkazují. U přisvojování je odkazování ke zdrojům slabé, jelikož se autoři záměrně vzdalují od pretextů.⁶

1.3 Kritéria

Na vznik filmové adaptace má vliv mnoho okolností, jednou z nejpodstatnějších je správná volba literárního pretextu. Nejčastěji jsou adaptována ta témata, která patří do literárního kánonu. Existuje proto řada adaptací děl Viktora Huga či Fjodora Michajloviče Dostojevského. Hlavní příčinou adaptace je tedy popularita předlohy. Většina adaptátorů chce přepracováním díla projevit úctu autorovi či oživit literární dílo. Oproti tomu řadě autorů filmových adaptací jde především o komerční úspěch či kompenzace nedostatku původních námětů.

Co se týče volby literární předlohy, důležitá je čtenářská zkušenost adaptátora, která mu pomůže se snadnějším porozuměním a lepším proniknutím do textu předlohy. Důležitý je osobitý styl autora a charakteristické prvky jeho literární předlohy. Nerozvázná volba literárního pretextu v sobě nese riziko vzniku nedorozumění s předlohou a její nepochopení. Nezbytné pro adaptaci také je, aby měl adaptátor

⁵ HUTCHEON, L. *Teória adaptácie*. Brno: JAMU, 2012, s. 23-24

⁶ BUBENÍČEK, P. Filmová adaptace: Hledání interdisciplinárního dialogu. *Illuminace: Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 2010, č. 22, s. 11

"načteno" nebo alespoň tušil, jak daný autor nahlíží na svět, jaká témata a jaký způsob vyprávění je mu blízký. Adaptátor by měl ze slov vytištěných na papíře udělat projevy konkrétních živých postav.⁷

Podle Pavla Aujezdského patří mezi základní kritéria volby předlohy především téma, postavy, situace, příběh, ale také motivy a styl. Téma bývá základním východiskem a je možné vyjádřit ho stručně pár větami. Je jádrem literárního díla a mělo by mít aspoň dvě vrstvy, psychologickou a společenskou. Co se týče postav, pretext by měl obsahovat dvě protichůdné postavy s výrazným charakterem, které upoutají divákův i adaptátorův zájem a mají co nabídnout. Jedna postava by měla být nositelkou tématu. Na postavy navazuje situace, což je záminka pro jejich střetávání. Adaptátor by měl rozkrýt klíčové situace, tedy takové, ve kterých se odehrávají nejpodstatnější události a dochází v nich k základním rozhodnutím či střetům. Situace vytváří příběh, navazují na sebe, postavy směřují odněkud někam. Motiv označuje „nejjednodušší tematický prvek uměleckého díla“.⁸ Jeho charakter je významový a slovotvorný. Významový, jelikož motivy vytvářejí souvislosti mezi sebou, a slovotvorný, protože může mít také charakter rytmizační. Podobné motivy se sdružují a vytvářejí motivické linie, které plní nějakou funkci, například ukazují hlavní směřování příběhu. Stylem se rozumí specifické prostředky pro autora. Může jít o individuální slovník, způsob vyprávění či tvorbu metafor. Právě tyto prostředky mohou být inspirací pro vytvoření audiovizuálního díla.⁹

⁷ AUJEZDSKÝ, P. *Od knížky k televiznímu filmu*. Brno: JAMU, 2009, s. 11

⁸ Tamtéž, s. 12

⁹ Tamtéž, s. 12

2 Zdeněk Jirotka v kontextu české humoristické literatury

2.1 Česká humoristická próza

Humor má v české literatuře tradici již od středověku. V renesanční literatuře se jako první objevila satira, ve které šlo především o výsměch tehdejším mravům.

Z období baroka se humor zachoval v říkadlech, kramářských a lidových písních. V době národního obrození se rozvíjela česká literatura, humor se začal vyskytovat i v krásné próze.

Humor se objevuje již ve druhé polovině devatenáctého století, a to například u Jakuba Arbese, Jana Nerudy, Svatopluka Čecha či Ignáta Herrmanna. Čech ukazuje na postavě pana Broučka maloměšťáctví, Herrmann se věnoval postavám pražského předměstí.

V devatenáctém století vznikají satirické a humoristické časopisy, do kterých přispívali významní čeští novináři a spisovatelé. Jedním z nejvýznamnějších časopisů té doby byly *Humoristické listy*,¹⁰ ve kterých publikoval své drobné povídky a humoresky Jaroslav Hašek. Dalším humoristickým časopisem této doby byl *Švanda dudák* vycházející mezi lety 1882-1930, který založil Ignát Herrmann.¹¹ Dále vznikly listy *Šotek* a *Paleček* Jakuba Arbese, časopisy *Karikatury*, *Kopřivy* a časopis *Svět zvířat*, který redigoval Jaroslav Hašek. Časopis *Nebojsa* vzniká po první světové válce, tedy po roce 1918. O něco později, v první polovině dvacátých let, vychází politicky zaměřený list *Sršatec*, dále také časopis *Šibeničky*, do kterého přispíval Eduard Bass.

Ve druhé polovině dvacátých let vychází studentský humoristický časopis *Trn*, ovlivněný převážně poetismem. Hlavními tématy tohoto časopisu byla především erotika a politická satira. *Lidové noviny* sice nebyly čistě humoristickými listy, řada příspěvků však byly soudničky či fejetony, které do české humoristické literatury patřily. Týdeník *Dikobraz* vznikl po roce 1945, stal se velmi oblíbeným a publikovala zde velká řada humoristů, kreslířů a novinářů, jedním ze spisovatelů byl také Zdeněk Jirotka.

¹⁰ Velmi často zkracováno jako *Humory*. Populární český satirický a humoristický týdeník, vycházející v letech 1858-1941. Založen J. Svátkem a J. E. Vilímkem.

¹¹ Mezi lety 1914-1924 nastala pauza ve vydávání kvůli první světové válce. Ve druhé etapě *Švandy dudáka* je Herrmannův podíl na obsahu menší.

Humoristický román nebyl v české literatuře příliš zastoupený, nejslavnější knihou jak u nás, tak v zahraničí jsou *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, které napsal Jaroslav Hašek. Tragickou skutečnost zobrazuje Hašek s humorem, nastavuje zrcadlo době, kterou zesměšňuje a jeho dílo má výrazně humanistický smysl.¹² Novinář Karel Vaněk se snažil dokončit tetralogii Švejkových osudů. Ačkoli publikoval satirické a humorné fejetony, zdaleka nedosáhl Haškovy úrovně.

Do meziválečné humoristické prózy patří Karel Poláček, jehož díla se řadí mezi vrcholy humoristické prózy a humoristického žánru obecně. Poláčková jazyková parodie, jakou dokázal karikovat maloměšťáka, patří k velké části jeho humoru. K Poláčkově humoristické tvorbě náleží román *Muži v ofsajdu*, tragikomický cyklus *Okresní město*, který bohužel nedokončil, a posmrtně vydané dílo *Bylo nás pět*.

Vydávání humoristické literatury bylo omezeno vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Tehdejší satira kritizovala současné dobové poměry a nemohla být oficiálně publikována. V roce 1942 však vzniká humoristický román Zdeňka Jirotky *Saturnin*. V době Protektorátu vydává svůj román *Hostinec U kamenného stolu* také Karel Poláček, avšak vzhledem k jeho židovskému původu, vychází dílo pod jménem Vlastimila Rady, jeho přítele. Vladimír Neff, Jan Drda, Václav Kaplický a Jaroslav Žák se snaží do těžkých dob protektorátu vnést alespoň trochu humoru a optimismu. Mezi ženské spisovatelky této doby patřila Fan Vavřincová, jejíž kniha je předlohou veselohry *Eva tropí hlouposti. Sladká dívka a Zkuste to s motýly* jsou humoristické romány vydané za druhé světové války. Mezi Fan Vavřincovou a Zdeňkem Jirotkou si lze povšimnout společných rysů, tedy inspirace u anglické školy humoru.

Vývoj humoristické literatury po druhé světové válce nedokáže navázat na meziválečnou tradici první republiky ani na tvorbu za Protektorátu Čechy a Morava. Na samém okraji literatury vznikají slabší humoristická díla, k renesanci ovšem dochází až v šedesátých letech, tedy v době uvolnění politických poměrů. Vznikají díla Bohumila Hrabala, pro kterého je typické jeho groteskní pábení. Ve svých knihách poukazuje na soužití tragiky a komiky života. Josef Škvorecký nahlíží na svět cynicky skrz postavu Dannyho Smiřického. Smutnou realitu s humornou nadsázkou zobrazují knihy Oty Pavla. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v roce

¹² PYTLIK, R. Humoristický román. *Čtenář*, 1991, roč. 43, č. 1, s. 14

1968 je humoristická literatura opět omezena a v oficiálním proudu literatury se téměř nevyskytuje. I přes to vychází dílo Miroslava Horníčka či Miroslava Švandrlíka.

Zdeněk Jirotka přispěl do české humoristické prózy za okupace. Po válce vydával Jirotka pouze fejetony a krátké povídky, které publikoval převážně v novinách či časopisech.

2.2 Zdeněk Jirotka

Zdeněk Jirotka byl český spisovatel, autor rozhlasových her a fejetonů. Jeho povídky a humoristické romány navazovaly na tradici anglosaského humoru. Narodil se 7. ledna 1911 v Ostravě a zemřel 11. dubna 2003 ve věku 92 let v Praze. Ve svém civilním životě připomínal anglického gentlemana, a to jak svým noblesním vystupováním, tak suchým humorem.¹³

Anglosaská literatura a anglické vtipy byly Jirotkovou zálibou. Smysl pro humor neprojevoval pouze ve své literární činnosti, ale také v rozhovorech, které poskytoval.

Když bylo Jirotkovi čtrnáct let, nastoupil v Ostravě na gymnázium, ze kterého byl vyloučen. Jeho rodiče se rozvedli a on se se svým otcem přestěhoval do Hradce Králové. Vyučil se zedníkem a později vystudoval vyšší průmyslovou školu v Hradci Králové, kde roku 1933 odmaturoval. Ihned po maturitě nastoupil do vojenské služby, ze které se vrátil roku 1939 jako podporučík v záloze. Na počátku čtyřicátých let působil na ministerstvu veřejných prací jako úředník. Po odchodu z ministerstva se věnoval pouze spisovatelské a novinářské činnosti. V roce 1940 začal Jirotka publikovat ve *Svobodných (Lidových) novinách*¹⁴, ve kterých se seznámil s Janem Drdou.

Jirotkova první povídka s názvem *Sedm stupňů pod nulou* byla otištěna v *Lidových novinách* a ihned měla velký úspěch. Jirotka se rozhodl publikovat dál a jeho druhým dílem byla povídka s názvem *Můj sluha Saturnin*, která vznikla na popud Jana Drdy.¹⁵

¹³ ŠVANDRLÍK, M. *Zrovna teď musíš čůrat?* Praha: Epoque, 2007, s. 194

¹⁴ Po skončení druhé světové války muselo být jméno deníku změněno na Svobodné noviny. Návrat k původnímu názvu Lidové noviny až 9. května 1948.

¹⁵ VANĚK, J. J. Humor je prostě lidský. Rozhovor se Zdeňkem Jirotkou. *Signál*. roč. 26, č. 16., s. 7

Po nějakém čase se Jirotko k povídce o Saturninovi vrátil. Postava sluhy Saturnina byla natolik výrazná, aby se mohla stát hlavním hrdinou knihy. V roce 1942 vyšel slavný humoristický román *Saturnin*.

Během druhé světové války začal Jirotko spolupracovat s rozhlasem, psal fejetony, drobné hry a hříčky. V té době se stal velmi oceňovaným rozhlasovým humoristou, jeho první prací byla groteska s názvem *Agentura pro všechno*. Nebyla to však jediná dramatická práce, v roce 1946 vydal Jirotko rozhlasovou hru *Hvězdy nad starým Vavrouchem*.

V *Lidových novinách* pracoval i po skončení války, a to až do počátku padesátých let, kdy došlo k jejich zrušení. Poté Jirotko spolupracoval s *Dikobrazem*, později vedl redakci humoru a satiry Československého rozhlasu. Po čase začal působit jako vedoucí v redakci české a slovenské literatury. Na samém počátku šedesátých let se vrátil do redakce *Dikobrazu*, kam ho povolal tehdejší šéfredaktor Ota Šafránek. Zastával zde pozici zástupce šéfredaktora, dokud v roce 1971 neodešel do penze.

Počátkem šedesátých let vznikl cyklus *Sedmilháři*. Tento rozhlasový vypravěčský cyklus byl velmi úspěšný, v roce 1968 po invazi vojsk Varšavské smlouvy však musel skončit. Pro nové poměry v zemi byl jeho obsah nepřipustný. V roce 2006 vyšla publikace *Velká kniha Sedmilhářů*, ve které je uvedena část historek. Jedná se o povídky rozhlasové či televizní vypravěčské skupiny Sedmilháři.

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 byl Jirotko vyloučen ze Svazu československých spisovatelů a na dvacet let mu byla zakázána publikační činnost. Humoristický román *Saturnin* se tedy dočkal opětovného vydání až na konci osmdesátých let. Po roce 1989 se v knihkupectvích opět prodávají reedice jeho starších prací, například soubor rozhlasových her *Pravidla se změnila*.

2.3 Dílo

Zdeněk Jirotko napsal za svůj život celkem dva romány, tři povídkové sbírky a je autorem několika rozhlasových a televizních her. Jeho prvním dílem se v roce 1942 stal humoristický román *Saturnin*. V roce 1944 vzniká parodie detektivního příběhu s názvem *Muž se psem*. V tomto humoristickém románu se snaží policie téměř z celé Evropy dopadnout Jiřího Testona, známého bankovního podvodníka. Celý román má nečekané rozuzlení. Komisař Valet, který je od samého počátku

příběhu zavřený na ostrově v majáku, je ve skutečnosti Jiří Teston, hledaný podvodník.

V roce 1956 vychází soubor satirických povídek s názvem *Profesor biologie na žebříku*, v roce 1970 následuje sbírka povídek *Sedmilháři*. Posledním dílem Zdeňka Jirotky je sbírka povídek *Pravidla se změnila*, vydaná v roce 2000. Ačkoliv je mezi vydáním *Profesora biologie na žebříku* a souborem *Pravidla se změnila* velký časový odstup, obě díla byla napsána už ve čtyřicátých a padesátých letech. V jednotlivých prózách vystupuje pouze omezený počet postav, tedy hlavní hrdina a vedlejší postavy, kterých je pouze několik a většinou se jedná o muže různých profesí, které Jirotka pojmenovává spojením obecného a vlastního jména (například pan Kuchta, pan Dubina, pan Dočista a tak dále).

Sbírka povídek *Sedmilháři* se liší od Jirotkovy předešlé prozaické tvorby. Jde o anekdotické povídky, které byly vytvořeny pro Československý rozhlas a později převedeny do písemné podoby. Jedná se o společné dílo Zdeňka Jirotky, Jindřišky Smetanové, Ivana Osvalda, Vladimíra Kaliny a Jaroslava Otčenáška. Tyto příběhy se odehrávají v minulosti, většinou jde o osobní vzpomínky.

Zdeněk Jirotka psal hry pro Československý rozhlas a Československou televizi. Jako rozhlasová hra vyšlo v roce 1944 dílo *Hvězdy nad starým Vavrouchem*, o rok později *Rodinná tradice* a *Hloupý milionář*, roku 1965 například *Dobrá rada pana Bartoše*. Pro Československou televizi napsal v roce 1962 *Případ pro tři*, režie Jaroslav Hužera, scénář Miroslav Kratochvíl. O rok později, tedy roce 1963 napsal povídku *Věštec*, podle které natočil Ladislav Rychman krátkometrážní stejnojmennou komedii.

3 Román Saturnin jako literární předloha

Humoristický román Zdeňka Jirotky *Saturnin* vypráví o stejnojmenném sluhovi Saturninovi a jeho mladém pánovi, kteří spolu zažívají komické situace. Vypravěčem celého příběhu není Saturnin, ale mladý muž, který v Jirotkově románu nemá jméno, ve stejnojmenném filmu z roku 1994 se jmenuje Jiří Oulický. Vypravěč skrz svůj pohled zachycuje život se svým sluhou, představuje nám svou rodinu a nastiňuje různé neobvyklé a nečekané situace, do kterých se dostává. Děj románu je členěný do kapitol, kdy některé části vyprávění na sebe přímo navazují. Jindy se vypravěč obrací do minulosti. Největší část románu tvoří pobyt na dědečkově venkovském sídle, kam se protagonisté uchýlí v době letní dovolené.

Zdeněk Jirotka napsal tento román v době 2. světové války. Dílo není autobiografické, se životem autora nemá žádné společné rysy. Dalo by se říci, že si autor v románu dobírá některé rysy maloměstského života, a to převážně v postavě tety Kateřiny, která je v díle vylíčena jako jediná záporná postava celého románu, nositelka negativních vlastností, tvořící kontrast k ostatním hrdinům.

Jirotkův román vyšel v roce 1942, tedy rok poté, co byl spáchán atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha. Následující roky 2. světové války jsou označovány jako druhá heydrichiáda nebo také druhé stanné právo. Jedná se o období teroru po atentátu. V Jirotkově románu však nejsou patrné žádné alegorické odkazy na dobu, v níž dílo vznikalo. *Saturnin* je zasazen do prvorepublikového období, což můžeme chápat jako jakýsi únik od reality v době teroru ze stran gestapa a příslušníků SS. Převážně se tedy jedná o humoristické dílo, kde téměř za všemi komickými situacemi stojí sluha Saturnin. Nutno podotknout, že při tvorbě této postavy se Jirotka inspiroval u britského spisovatele Sira Pelhama Grenvilla Wodehouse a jeho komické dvojice Bertieho Woostera a sluhy Reginalda Jeevese. Obě dvojice spolu mají zvláštní vztah. Podobnosti si můžeme povšimnout například v mluvě Jeevese a Saturnina. Pro Jeevese je charakteristické jeho bezchybné vyjadřování, ale také gesta. Vždy se objeví tam, kde je potřeba, pohybuje se velmi neslyšně. Saturnin mluví s rozvahou, v jeho mluvě si můžeme povšimnout častých knižních výrazů. Co je však pro tato dvě díla odlišná, je Bertieho schopnost vzepřít se svému sluhovi, zatímco Saturnin manipuluje se svým pánem a dokonale ovládá jeho život.

Nyní se nabízí otázka, proč se tvůrci filmové adaptace rozhodli právě pro *Saturnina Zdeňka Jirotky*. Volba literárního pretextu je úzce spjata se záměrem adaptátorů, a právě jejich tvůrčí záměr má velký vliv na adaptaci. Román byl zfilmován v roce 1994, tedy těsně po Sametové revoluci, téměř padesát let od svého vydání. V této době se tvůrci zaměřovali převážně na díla, která byla v minulých padesáti letech zakázána. Co se Zdeňka Jirotky týče, jeho dílo nebylo v minulém století zakázáno, avšak na dobu dvaceti let nemohl autor publikovat. *Saturnin* od roku 1968 vyšel v Československém spisovatelství v roce 1970 a 1985, v Konfrontaci roku 1979.

Filmový *Saturnin* měl tedy zobrazovat jakési prvorepublikové tradice. Adaptátorům šlo převážně o návrat do této doby.

3.1 Děj

Tento humoristický román začíná najmutím sluhy Saturnina mladým mužem, jehož jméno nám není za celou dobu vyprávění sděleno. Dozvídáme se pouze, že mladíkovi je zhruba kolem třiceti let. Jeho život po přijetí mimořádného sluhy nabývá obrátek. Saturnin vnáší do vypravěčova života neobvyklé a nečekané situace a události. Vše začíná přestěhováním z klidného bytu paní Suchánkové na obytnou loď. Na hausbótu se nečekaně objeví ovdovělá teta Kateřina, libující si v různých pořekadlech a přirovnáních, společně se svým osmnáctiletým synem, výrostkem Miloušem. Ihned se nastěhují do mladíkovy kajuty pod záminkou Miloušovy nemoci a nutnosti pobytu na čerstvém vzduchu. Společné soužití však netrvá příliš dlouho, teta Kateřina a Milouš jsou nesnesitelní. Saturnin se rozhodne koupit ve městě škrabošky čerta a Mikuláše, přičemž podotýká, že shánět je mimo sezónu je opravdu těžký úděl. Poručí tetě Kateřině i Miloušovi, aby si je nasadili na obličej, jelikož v noci řadí na palubě lodi krysy. Ještě ten samý večer se teta Kateřina i s Miloušem odstěhovali.

Svou třítydenní dovolenou se rozhodl mladý muž společně se Saturninem strávit u dědečka na venkově. Mezi pozvané hosty do dědečkova domu patřil i dlouholetý přítel doktor Vlach. Za týden měla přijet také slečna Barbora Terebová, překrásná mladá dáma, pro kterou má mladý pán slabost. Nikdo ovšem netušil, že se v domě zabydlí i teta Kateřina s nevychovaným Miloušem. Milouš, který se od začátku snažil působit jako světák, se vsází se svým bratrancem o přízeň slečny Barbory. Všiml si totiž, že mladý pán se o slečnu Terebovou zajímá. Mladý pán se Saturninem

uzavírají tajnou dohodu. Saturnina velmi těší tato zvláštní služba, začíná Milouše trestat za jeho nevychovanost, dotěrné chování vůči slečně Barboře. Vymýšlí různé lži, jak by Miloušovi co nejvíce znepríjemnil pobyt u dědečka. Miloušovi se od té chvíle stávaly samé směšné nehody a trapné situace.

Kvůli nepříznivému počasí zůstávají obyvatelé dědečkova domu bez elektrického proudu, zásoby jídla začínají pomalu docházet. Doktor Vlach navrhuje, aby se odebrali do jeho nedalekého srubu, kde je jídla přibližně na dva dny, mohou zde přespat a druhého dne pokračovat do města kolem pramene řeky.

Ve srubu doktora Vlacha všichni v pořádku přenocovali a dalšího dne se opět vydali na cestu. Dědeček se však při cestě velmi unavil. Po návratu do domu se rozstonal. Teta Kateřina se rozhodla o dědečka starat a odmítala k němu kohokoli pustit. Mezitím si Saturnin oblíbil dědečkovu knihovnu a jelikož sousedila s ložnicí, slyšel všechny léčebné praktiky tety Kateřiny, která se snažila donutit nemocného dědečka, aby jí odkázal veškerý majetek. Saturnin vymyslel lest, aby se tety Kateřiny i Milouše zbavil a nadobro je vyhnal z dědečkova domu. Od této chvíle se dědeček začal chovat jako blázen. Teta Kateřina ovšem tvrdila, že je duševně zdravý, ale pro jistotu, kdyby brzy skončil, chtěla sepsat poslední vůli. Netušila samozřejmě, že je s ní hrána hra a věřila, že dědeček odkáže veškeré své jmění právě jí.

Dědeček se ve své poslední vůli rozhodl, že veškerý svůj majetek věnuje na dobročinné účely. Teta Kateřina prohlásila, že je slabomyslný stařec, chtěla závěť napadnout a najmout právníky na její zrušení. Doktor Vlach již toto jednání nemohl vydržet a označil tetu Kateřinu za nemorální osobu. Nezbylo jí tedy nic jiného než odjet domů. Mladý pán se slečnou Terebovou odjíždí po skončení dovolené zpět do Prahy, Saturnin ovšem zůstává s dědečkem v jeho domě, jelikož se velmi sblížili. Zakládají si „*Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru*“¹⁶ a věnují se rozuzlování nepravděpodobných situací v románech. Celé dílo je zakončeno Saturninovým dopisem svému mladému pánovi, ve kterém mu vysvětluje, že vlastníkem hausbótu je on. Mladý pán zde může žít, dokud se nevrátí z dědečkových služeb.

¹⁶ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 184

3.2 Dvojice sluha a jeho pán

Důležitým prvkem celého Jirotkova *Saturnina* je zajisté figurální dvojice pán a sluha. V tom románu jde o velmi aktivního sluhu Saturnina a jeho protipól, pasivního mladého pána. Jak uvádí František Všeticka: „Sluha je v tomto románu zjevně upřednostněn tím, že je po něm nazván. Pánova pasivita se v próze projevuje mimo jiné tím, že mu Jirotko nepřisoudil žádné jméno, na druhé straně zdůraznil však jeho postavení tím způsobem, že jej učinil vypravěčem celého příběhu.“¹⁷

Saturninova aktivita je v románu rozhodující, občas se může zdát, že sluhou není Saturnin, ale že ostatní postavy spíše slouží jemu. V pátém vydání románu *Saturnin* v roce 1954 se k této skutečnosti vyjadřuje František Pilař: „Všimněme si, že všechno, co Saturnin dělá, má jediný základní smysl. Přivádět světlo boží lidské slabůstky a s bohorovným klidem a nepopíratelnou logikou je dovádět ad absurdum. A tak docházíme hned k prvnímu paradoxnímu závěru, že Saturnin vůbec není sluhou. Že naopak daleko spíš kdekdo je sluhou Saturnina. Ať už chce nebo nechce.“¹⁸

¹⁷ VŠETIČKA, F. *Kroky Kalliopé*. Olomouc: Votobia, 2003, s. 102

¹⁸ PILAŘ, F. *Dovětek redaktorův*, in: Jirotko, Z. *Saturnin*, 5. vydání, Praha: Čs. spisovatel, 1954, s. 178

4 Prostor a čas v románové předloze a následné adaptaci

Děj celého románu začíná i končí v Praze. Jak říká Tomáš Kubíček, základní prostorovou orientaci narativního textu tvoří začátek a konec vyprávění.¹⁹ Druhou lokalitou románu je venkov, na kterém se nachází dům vypravěčova dědečka. Zde se odehrává podstatná část příběhu. Román má tedy dvě hlavní prostorově rámcové lokality, tedy venkov a jeho bezprostřední okolí a Prahu. Prostor je tedy v knize jasně vymezen, Jirotko ho však v románu nijak nekonkretizuje, ve většině případů ho nechává otevřený. Jednu z výjimek tvoří byt mladého muže, o kterém se zmiňuje hned v úvodu knihy. Čtenář se tak dozvídá, že jeho byt je malý, vytapetovaný a je plný obrazů v širokých starodávných rámech. Konkrétní místa nejsou popsána, autor je zmiňuje pouze okrajově. Je zde například pojmenována Vltava, na které kotví Saturninův hausbót. Na konci románu zve mladý muž slečnu Barboru na schůzku u Národního divadla, což je jedno z mála konkrétních míst v celém příběhu.

Dědečkův dům na venkově také není jinak zvlášť konkretizován. Čtenář se dozvídá pouze detail, že celý dům je poháněný elektřinou a nachází se pod horami na úpatí Hradové. V románu nenajdeme ucelené popisy domu či přírody, celkový obraz si vytvoříme až po zhlédnutí filmového *Saturnina*, ve kterém je podoba prostoru konkrétně zachycena. V adaptaci jsou zobrazeny interiéry, které v románu nejsou popsány, a to převážně hausbót, kavárna, ve které se schází doktor Vlach s mladým mužem, a také dědečkův dům. Právě kvůli nspecifikovanému prostoru v pretextu, měli scénáristé zcela volnou ruku ve výběru místa a kulis. V knize je mnoho míst jen zmíněno, avšak popisu se čtenář nedočká.

Dědečkovo venkovské sídlo tvoří jakési dobrodružné místo. Pro většinu hrdinů jde o odpoutání od městské všednosti. Dědečkův dům je také prostor uzavřený, zvlášť v situaci, kdy vypadne elektrický proud, a z obyvatel se stávají trosečníci odříznutí od civilizace. Venkovská příroda také tvoří místo pro uklidnění a odreagování se od starostí. Sbližuje mladého pána a slečnu Barboru, kteří venku tráví společný čas romantickými procházkami. Protikladem k romantické přírodě je v románu silná několikadenní bouře, která představuje živelnou pohromu a přírodní živly ve vší své síle.

¹⁹ KUBÍČEK, T., HRABAL, J., BÍLEK, P. *Naratologie, Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013, s. 92

Kategorie času je jednou ze základních ve výstavbě literárního díla. Rozlišujeme čas chronologický, kdy autor zachovává časovou posloupnost v díle, a čas retrospektivní, ve kterém se navrácí do dávné či nedávné minulosti. Čas v *Saturninovi* je jak chronologický, tak retrospektivní, jelikož jsou zde kapitoly, ve kterých se vypravěč vrací do minulosti a doplňuje tím dějovou linii. Jde převážně o dopisy, vzpomínky a příběhy, které vyprávějí postavy.

Čas v tomto románu není nijak zvlášť specifikován, čtenář si ho však může zasadit do prvorepublikového období. Nikde v textu není uveden jakýkoli letopočet, ani zmínka o důležité historické události, která by nám konkrétní dobu upřesnila. O čem se ale Jirotko zmiňuje, je například automobil Rapid značky Škoda, kterým jezdila slečna Barbora Terebová. Jednalo se o osobní automobil, který byl vyráběn od roku 1934. Vzhledem k této skutečnosti si můžeme děj románu zařadit do dobového kontextu.

Co se týče času v adaptované verzi, může si divák díky vizuální stránce děj lépe zařadit. Ve filmové a seriálové verzi jsou postavy oblečeny dle módy první republiky. V této době docházelo k výrazné emancipaci žen, které začaly doplňovat svůj šatník mužskými prvky. Tento fakt je ovšem zmíněn i v románové předloze, kde vypravěč popisuje slečnu Terebovou, která se obléká sportovně a ráda si dává ruce do kapes.

Zdeněk Jirotko vyrůstal v prvorepublikové době. Možná je právě toto důvod, proč je *Saturnin* zasazen do tohoto historického kontextu, ač to v knize není nijak specifikováno. Možná právě fakt, že je Jirotko s tímto obdobím takto spojen, snažili se adaptátoři tuto skutečnost ještě více podtrhnout dobovými kostýmy, vyjadřováním a chováním jednotlivých postav.

5 Vypravěč a postavy

V této kapitole se budu věnovat kategorii vypravěče. V románové předloze je vypravěčem mladý muž, který nám skrze svůj individuální pohled představuje ostatní postavy díla. S jeho pomocí také nahlížíme na popisované situace, jedná se tedy o vypravěče subjektivního. Příběh je vyprávěn v ich-formě, Gérard Genette používá termín homodiegetický vypravěč, jelikož vystupuje v příběhu jako jeden z protagonistů.²⁰ Jedná se také o spolehlivého vypravěče, kterého Rimmon-Kenanová definuje jako toho, jehož vyprávění příběhu a komentáře má čtenář považovat za autoritativní sdělení fikční pravdy.²¹

Co se týče vypravěče v adaptované verzi, je jím opět mladý muž, ve filmovém zpracování již pojmenovaný jako Jiří Oulický. Podle Seymoura Chatmana se jedná o filmového vypravěče, který je velmi rozmanitý a je složen z mnoha variant. Filmového vypravěče tvoří zvukový a vizuální kanál, mezi jehož složky Chatman zařazuje například hluk, hlas, hudbu, či rekvizity a osvětlení.²²

V adaptaci se prostřednictvím Jiřího dozvídáme různé informace, například v samém úvodu filmové verze nás uvádí do dějové linie. V románové předloze je nám skrz vypravěče, mladého muže, vyprávěn celý příběh. V adaptacích však v mnoha scénách není fyzicky přítomen, tudíž onu scénu nemůže ani zprostředkovat. Jedná se například o situaci, kdy jde Saturnin ve filmové verzi nakoupit masku čerta a Mikuláše, aby vyhnal tetu Kateřinu a Milouše z pánova hausbótu. Jiří Oulický v této scéně nijak nefiguruje. V jiných scénách postava Jiřího s vypravěčem splývá. Mám na mysli například popisné scény, kdy Jiří vypráví o dědečkovi či doktoru Vlachovi.

5.1 Postavy

V románu *Saturnin* a také v jeho adaptaci vystupuje sedm postav, okolo nichž se odehrává celý příběh. Jelikož se jedná o humoristický román, protagonisté nejsou příliš psychologicky propracovaní. Rimmon-Kenanová se zmiňuje o plochých postavách, které „bývají analogické "humorným" karikaturám. Jedná se postavy, které se během děje nerozvíjejí, bývají vystavěny kolem jediné myšlenky či

²⁰ GENETTE, G. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell, 1980, s. 245

²¹ RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001, s. 107

²² CHATMAN, S. *Dohodnuté termíny: Rétorika narativu ve fikci a filmu*: Univerzita Palackého, 2000, s. 133

vlastnosti.“²³ Jelikož jsou právě tyto „ploché postavy“ součástí románu *Saturnin*, pokusím se protagonisty popsat z hlediska, ze kterého na jednotlivce nahlíží vypravěč, poté zmíním i jejich vizuální stránku v adaptaci.

V románu i Věřčákových adaptacích vystupují také postavy epizodní, které se vyskytnou pouze jednou. Poté se již v příběhu neobjeví. Jde například o Saturninovu předchozí zaměstnavatelku, kterou v adaptaci ztvárnila Jitka Molavcová, či o továrníka Dubského a účetního Slámu ze Saturninova dopisu. V románové předloze, seriálu i filmu se objeví ještě pár dalších postav, které jsou ale pro děj nepodstatné. Jedná se například o spolupracovníky z firmy strýce Františka, kteří jsou v knize pouze jednou zmíněni. Těmito postavami se zabývat nebudu, jelikož nejsou pro vyprávění příliš důležité. V této kapitole se zaměřím převážně na sedm hlavních postav, kolem kterých se odvíjí děj.

Kdo je hlavní postavou celého příběhu? Je to sluha Saturnin, jehož jméno celé dílo nese, či jeho pán, osoba bez jména, který celý příběh vypráví?

5.1.1 Saturnin

Výstřední sluha je hlavní postavou celého románu. Kniha je podle něho také pojmenována, jedná se tedy o titulní postavu celého příběhu. Vypravěčem je charakterizován jako „hezký světlovlasý člověk, poctivý, spolehlivý a velmi chytrý.“²⁴

Saturnin je tedy hlavní postavou celé knihy, jak je zřejmé již z titulu románu. Právě tato postava je strůjcem všech komických situací v příběhu. Je velmi inteligentní, vynalézavý a svou důvtipností převyšuje všechny ostatní postavy díla. Důvtipnost můžeme zobrazit například na situaci, kdy Saturnin ukradne Miloušovu lahvičku březové vody na vlasy a vymění mu jí za petrolej. V jiném momentě, kdy jsou obyvatelé doby bez elektrického proudu, přestaví nábytek v Miloušově pokoji naprosto nesmyslným způsobem.

Saturnin vystupuje velmi noblesně, působí jako pravý gentleman, avšak typické pro tuto postavu jsou situace, ve kterých přivádí dědečkovi hosty, tedy hlavní postavy příběhu, do zvláštních a komických situací. Je to však člověk pracovitý a věrný. S nasazením plní veškeré příkazy svého nadřízeného, zvláště ty neobvyklého druhu.

²³ RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001, s. 48

²⁴ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 13

Jak uvádí mladý muž na samém začátku knihy, Saturnin je velmi vzdělaný a poctivý člověk. To, že sluha není žádný hlupák, ovšem vyplývá i z jeho chování a fantazie. Jedná se o člověka toužícího po dobrodružství a zábavě, mladý pán proto charakterizuje svého sluhu jako blázna, bílou vránu. Svému pánovi změnil celý život, vytrhne ho z nudy a stereotypu.

Tato postava tvoří s vypravěčem, tedy s mladým mužem, tzv. *figurální dvojici*, kterou František Všeticka charakterizuje takto: „Dvojice postav, jež jsou spjaty nejrozmanitějšími pouty.“²⁵ Mezi Saturninem a mladým pánem jde o vztah nadřízený/podřízený, tedy sluha a jeho pán. „Jsou to postavy, které se vzájemně doplňují a navzájem se potřebují, jedna bez druhé nemůže být. Figurální dvojice jsou založeny na paralele, nebo na kontrastu.“²⁶ Z románu je zřejmé, že Saturnin je protikladem mladého muže. Zpestřuje mu život a jeho fantazie je nekonečná. Tohoto faktu si můžeme všimnout při vyhánění tety Kateřiny a Milouše z obytné lodi na počátku celého románu.

Co se týče filmové a seriálové verze, vybrali si adaptátoři pro roli Saturnina herce Oldřicha Víznera. Herec ztělesnil Saturninovu noblesu s gentlemanským vystupováním velmi přesvědčivě, komickému vyznění této postavy pomáhala Víznerova skvělá mimika. Seriálový Saturnin se vždy zlomyslně ušklibne na správném místě, jindy si zachovává kamennou tvář. Mluví s rozvahou a v jeho hlasu je ne jednou slyšet ironický podtón.

Filmový Saturnin, coby Oldřich Vízner, je tmavovlasý, zhruba čtyřicetiletý muž s výraznou vráskou mezi obočím. Vždy dobře upravený, s pečlivou pěšinkou uprostřed hlavy a motýlkem na krku. Poctivý, spolehlivý a inteligentní je i na filmovém plátně.

5.1.2 Mladý muž - Jiří Oulický

Jedná se o vypravěče celého románu, jeho jméno není za celou dobu vyprávění zmíněno. Téměř třicetiletý pražský úředník, který se za všech okolností chová velmi slušně. Je velmi nesmělý, bez smyslu pro fantazii a pro humor. Právě těmito slovy je charakterizován doktorem Vlachem, jednou z dalších postav. Mladý muž nám také po celou dobu zprostředkovává svými slovy subjektivní promluvy jednotlivých

²⁵ VŠETICKA, F. *Kroky Kalliopé*. Olomouc: Votobia, 2003, s. 197

²⁶ Tamtéž, s. 197

protagonistů, jakožto vypravěč má osobní vztah ke všem postavám vyskytujícím se v románu. Ať už je to láska ke slečně Terebové, příbuzenský vztah k dědečkovi, tetě Kateřině či Miloušovi, přátelství s doktorem Vlachem či zaměstnanecký poměr se sluhou Saturninem.

Tato postava patří do vyšší společnosti, je to patrné na jeho mluvě, kdy s rozvahou vždy váží svá slova. Nikdo z nižší společnosti by si také nemohl najmout sluhu. Právě se Saturninem se vypravěčův život mění z klidného na dobrodružný. Do života mladého pána se dostává zmatek i vzrušení, prožívá však také nečekané nepříjemnosti.

Na této postavě si můžeme povšimnout slušného gentlemanského vychování, a to převážně ve vztahu k slečně Terebové. Na svou milou nijak nenaléhá, chová se k ní velmi slušně a zdvořile. V celém příběhu ji oslovuje slečno Barboro či o ní mluví jako o slečně Terebové.

Postava vypravěče není v románové předloze nijak pojmenovaná, jak již bylo několikrát zmíněno, adaptátoři pro mladého muže vybrali jméno Jiří Oulický. Postavu ve filmové a seriálové verzi ztvárnil herec a zpěvák Ondřej Havelka.

Ondřej Havelka mluví spisovně a s rozvahou, představuje muže z vyšší společnosti. Zhruba třicetiletý pražský úředník, vždy elegantně oblečený, vkusně učený, hladce oholený a s brýlemi na očích. Jelikož v televizní adaptaci vidíme vypravěčův zevnějšek, může nám připadat daleko sympatičtější a méně nesmělý než v Jirotkově předloze.

5.1.3 Doktor Vlach

Sofistikovaný starší muž a společný přítel vypravěče a dědečka, který dokáže celé hodiny mluvit o různých tématech. Již na počátku celého vyprávění seznamuje čtenáře se svou teorií o dvou, maximálně třech skupinách lidí. Rozděluje je do těchto skupin podle toho, jak by se zachovali v kavárně, kdyby před nimi stála mísa s koblíhami. Do první skupiny řadí doktor Vlach samozřejmě mladého pána. Podle doktora je vypravěč muž bez fantazie a smyslu pro humor. Do druhé skupiny řadí doktor Vlach sebe. Jedná se o lidi, kteří o dobrodružství alespoň sní, aby se tak dostali z nudného stereotypu. Třetí skupinu tvoří Saturnin, který by neváhal tuto teorii uskutečnit a po lidech by koblíhy opravdu začal házet. Zde si můžeme

povšimnout Saturninovy výstřednosti, která je zde zprostředkována doktorem Vlachem.

Pro doktora Vlacha je také typický suchý humor. Jeho vyprávění je vždy zdlouhavé, zato však zábavné a živé, jedná se o člověka velmi výmluvného. Svými promluvkami zpestřuje děj celé knihy. Je to člověk sarkastický, občas také škodolibý. Tohoto charakteristického rysu si můžeme povšimnout převážně v chování ke Kateřině. Tento vztah je umocněn ve filmové a televizní adaptaci, kde nahlížíme na již reálného doktora Vlacha, ztvárněného hercem Milanem Lasicou. Jeho výrazná mimika směrem k tetě Kateřině podtrhuje vzájemné antipatie těchto dvou postav. Můžeme si tedy myslet, že právě chování tety Kateřiny je jedna z hlavních příčin, proč doktor Vlach podporuje Saturnina téměř ve všech výstřelkách proti ní a jejímu synovi.

Nutno podotknout, že filmový doktor v podání Milana Lasici neztrácí svou váženost a sofistikovaný intelekt. Jedná se o zhruba padesátiletého muže s prošedivělými vousy a vlasy, který je vždy elegantně oblečen, mluví s rozvahou, což podtrhuje jeho váženost. Znatelný je u Milana Lasici jeho slovenský přízvuk.

5.1.4 Slečna Barbora

Slečna Terebová je velmi krásná a inteligentní mladá dáma. Je elegantní, věčně usměvavá a klidná. V románu tvoří kontrastní postavu k výstřední a neoblíbené tetě Kateřině. Teta Kateřina, jakožto žena ze staré školy, má velké výhrady k moderním dívkám, mezi které řadí právě slečnu Barboru. Kateřina nazývá Barboru milou holčičkou, jež si má kouřit cigarety, hrát bridž, leštit nehty a za žádnou cenu se nemá starat o kuchyni. To patří ženám ze staré školy. Z této situace je znatelné, že Barbora je moderní dívka, jelikož jako správná moderní slečna kouří cigarety, výborně hraje tenis, vyniká však také v jiných sportech. Řídí automobil značky Škoda, dává si ruce do kapes a obléká se sportovně, ale zároveň také elegantně. Svou dobrou náladu šíří všude kolem sebe a nikdy ji neztrácí. Je to bystrá a důvtipná mladá dáma se smyslem pro humor.

Když se celá společnost v dědečkově domě ocitne v nesnázích a stávají se z ní trosečníci, neváhá slečna Terebová postavit polní kuchyni a postarat se o hladové spolčníky jako správná hospodyně, která si vždy ví rady. Z této charakteristiky

jasně vyplývá, že Barbora je schopná postarat se o všechny obyvatele domu, a není takovou, jak jí vyličila Kateřina.

Slečnu Barboru Terebovou v televizní adaptaci ztvárnila mladá Lucie Zedníčková. Barbora je věrnou kopií své knižní předlohy. Je chytrá, důmyslná, velmi elegantní, usměvavá a klidná. Její chytrost se projevuje na samém konci knihy, kdy nic netušící mladý muž uvěří, že se dědeček zbláznil. Stále usměvavá Barbora se však skvěle baví, jelikož od začátku tuší, že v dědečkově pomatení má prsty Saturnin. Důmyslnost si můžeme vyložit například v momentě, kdy se postavy při houbaření dělí do párů. Barbora neváhá odtrhnout hlavičky všem sirkám, a jelikož se losuje od nejstaršího, tedy od dědečka a doktora Vlacha, nikdo na nic nepříjde. Barboře šlo po celou dobu jen o procházku s vypravěčem.

Její seriálová verze má hnědé kratší vlasy, vždy vhodně sčesané do vkusného účesu. Tato moderní dívka je pokaždé náležitě oblečená a stále nabitá pozitivní energií. Vždy si ví rady.

5.1.5 Dědeček

Velmi inteligentní starší muž, který kdysi býval ředitelem městské elektrárny, má poměrně velké jmění. V románu je charakterizován jako „mohutný starý pán s brunátnou pletí, šedivými vlasy a veselými očima.“²⁷ Mnoho příbuzných usiluje o jeho majetek, zvláště teta Kateřina je schopná využít téměř veškerých lstí, aby ze starého muže dostala jeho úspory. Dědečkův dům je celý na elektriku, jelikož právě elektřina se stala jeho celoživotním koníčkem. Mnoho let byl ředitelem městské elektrárny a také předsedou různých správních rad a korporací.

Dědeček má smysl pro humor, a právě proto mu Saturnin ihned padne do oka. Saturnin dědečka vyučuje metodám džiu-džitsu, při kterých se však zraní nemotorný mladý muž, jelikož i jemu chtěl dědeček pravidla zápasu ukázat. Právě v tomto momentě je využita situační komika, kdy starý muž „přepere“ svého mladého vnuka. V televizní verzi je vše podtrženo ještě křikem Lubomíra Lipského, který filmového dědečka ztvárnil a jeho bojovou čelenkou, uvázanou kolem hlavy.

Dědečka baví pozorovat, jak se příbuzní snaží dosáhnout jeho majetku všemožnými způsoby. V mnoha částech románu jsou také zmíněny příběhy z dědečkova mládí, ze

²⁷ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 43

starých dobrých časů. Nejraději má dědeček historku o vojenské službě v Itálii, kdy se do něho zamilovala překrásná hraběnka. Tento příběh je schopen vyprávět několikrát za den, pokaždé však trochu jinak. Všichni hosté jsou k dědečkovi velmi uctiví a mají ho rádi, ovšem až na Kateřinu, které jde jen o dědické řízení.

V adaptaci dědeček není brunátný pán, jak je popisován v knižní předloze. Jde o muže menšího vzrůstu, s prošedivělými vlasy a úhledným šedým knírkem. Je téměř vždy veselý a dobře oblečený. Co je však v adaptaci patrnější než v pretextu, je vztah dědečka k tetě Kateřině, který je k ní daleko více netolerantní než v předloze.

5.1.6 Teta Kateřina

Jediná záporná postava celého Jirotkova románu a zároveň také nositelka negativních vlastností, která se stává kontrastní postavou k ostatním hrdinům. Se slečnou Barborou se jedná o jediné dvě ženské postavy celého díla. Tyto dvě ženy vytvářejí protipóly. Na rozdíl od slečny Terebové nemá tetu Kateřinu nikdo rád pro její vypočítavost, povrchnost, sobeckost, ale také pro její nepříjemné, afektované a hysterické vystupování, které se může zdát až teatrální. Kateřina se velmi často uráží, chybí jí také smysl pro humor. V románu je charakterizována jako „starší paní, která to odmítá vzít na vědomí. Strojí se, jako by byla bůhvíjak mladá, nosí senzační klobouky a velmi se maluje, ačkoliv to vůbec neumí. Při chůzi zvláštním způsobem poskakuje a špulí rty.“²⁸

Tato postava není nikdy nikam zvána, ale vždy se objeví i se svým synem Miloušem. V dědečkově domě narušuje idylické soužití ostatních hrdinů a snaží se s lidmi manipulovat. S dědečkem se jí to však nepodaří díky zásahu Saturnina. Kateřina z letního sídla prchá bez financí, kterých chtěla dosáhnout. Jedná se o postavu, která je kvůli penězům schopna téměř všeho. Dokáže se přetvařovat, občas se schovává za svou úlisnost a podlézavost, jindy je krutá a nesnesitelná.

Pro tetu Kateřinu je charakteristickým prvkem její mluva, vyjadřuje se výhradně příslovími. Zdá se to být nemožné, ale v každé situaci má tetička Kateřina po ruce vhodné přísloví.

²⁸ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 26

Podle Rimmon-Kenanové je vzhled postavy užíván k naznačení jejích povahových rysů již od prvopočátku narativní fikce.²⁹ Podle této informaci si můžeme tetičky oblékání a lásku k senzačním kloboukům spojit s jejím afektovaným chováním, které prostupuje celým dílem. Do role tety Kateřiny byla vybrána herečka Jana Synková, které se podařilo roli ztvárnit věrohodně. Kateřina je věrná své knižní předloze, chová se hystericky, afektovaně a vystupuje velmi teatrálně. Vše je podtrženo tmavými, na krátko střiženými vlasy, brýlemi, výrazně nalíčenými rty a samozřejmě klobouky, které jsou pro Kateřinu typické. Úlisnost této postavy je v adaptaci nejvíce znatelná v momentě, kdy se rozhodne pečovat o nemocného dědečka a chce z něho vymámit dědictví.

5.1.7 Milouš

Osmnáctiletý syn tety Kateřiny a bratranec vypravěče. Jedná se o nesympatického výrostka, syna továrníka Františka, který zahynul, když byl Milouš ještě chlapcem. Mladý pán svého bratrance charakterizuje jako domýšlivého slimáka. Miloušovo chování má působit světácky, jedná se o nadutého mladého muže, který se snaží usilovat o slečnu Barboru. Jeho chování je nevhodné, a proto vypravěč žádá Saturnina, aby Miloušovi znesnadňoval život v dědečkově domě.

Tato postava se většinu času vyjadřuje vulgárně a působí velmi hloupě. Zde je vhodné připomenout moment, kdy se pod Miloušem jako pod jediným neustále sklápí venkovní lehátko. Dědeček nazývá Milouše klukem pitomým. V příběhu se však setkáme se situacemi, kdy se Milouš projeví jako rozumný a všechny dědečkovi hosty tím mile překvapí. Miloušova citlivost je patrná v momentě, kdy vidí políbek mezi mladým pánem a slečnou Barborou a rozpláče se. Své city však většinu času skrývá pod svou domýšlivostí.

V adaptaci ztvárnil osmnáctiletého výrostka mladý Petr Vacek. Nesympatický mladík s uhlazenými vlasy na patku, tupým výrazem a nevhodným chováním, je věrnou kopií knižní verze Milouše. Tato postava působí ve filmu stejně hloupě jako v románové předloze.

²⁹ RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001, s. 72

6 Motivy

V této kapitole se věnuji vybraným motivům, které jsou obsaženy jak v románové předloze, tak v pozdější filmové a televizní adaptaci. Motivem rozumíme jednu z nejmenších tematických částí literárního díla, která je dále nedělitelná.

První motiv, který je obsažen jak v románu, tak v televizní a filmové verzi, je tajemno, a to převážně ve vypravování dědečka, vypravěče a Saturnina. Tento motiv sice adaptaci s pretextem spojuje, avšak v románové předloze je obsažen ve větší míře. Saturnin vypráví jednoho večera o tajemném starém hradu, strašidlu a zmizení hradního pána. Celá tato historka je obklopena tajemstvím a její vysvětlení zůstává pro čtenáře i ostatní postavy záhadou. Saturninův příběh lze tedy nazvat jakousi parodií hororu. Dědečkův tajemný příběh je zasazen do doby jeho mládí, kdy ho při vojenské službě lákaly tajemné oči na obrazu, jenž visel na stěně. Také vypravěčův příběh vyústí v záhadu. Týká se noci, kdy mladý muž přespával u přítele a ze spánku byl vyrušen neznámým nočním návštěvníkem, jenž byl majitelem tohoto domu. S motivem tajemna je úzce spjat motiv záhady, který se týká všech protagonistů obývajících dědečkovu sídlo. V domě záhadně mizí zásoby potravin, tato záhada má ovšem racionální vysvětlení, jelikož jídlo kradl Saturnin na příkaz tety Kateřiny. Se záhadami se pojí převážně postava Milouše, který se ocitne zamčený ve svém pokoji, klíč ovšem není nikde k nalezení.

Dalším motivem, který je stejný jak pro předlohu, tak pro její adaptaci, je příroda. Všechny postavy přijely na dědečkovu venkovskou sídlo z městského prostředí. Takto mohl Jirotko naznačit ve svém románu období 2. světové války, tedy únik před vážnou situací doby. Návrat k přírodě je v románu patrný také v momentě, kdy rozbouřená řeka strhne most, jedinou cestu do městečka, a všichni obyvatelé dědečkova domu se ocitnou jako trosečníci odříznutí od civilizace. Kvůli velké bouři také přestane v celém domě fungovat elektřina, hrdinové si musí svítit svíčkami, slečna Terebová si zajistí polní kuchyni a vaří oběd na otevřeném ohni. Při cestě ze srubu doktora Vlacha do městečka jsou také nuceni přenocovat pod širým nebem. Hrdinové se chovají jako by byli součástí důležité životní mise, a toto dobrodružství berou jako oživení srpnové dovolené. V televizní adaptaci je tento motiv podtržen zejména v momentě, kdy jsou hrdinové nuceni přenocovat pod širým nebem.

Zvláštním způsobem je v románu zobrazen motiv klíče, který se v příběhu vyskytuje několikrát. Poprvé v situaci, kdy Saturnin zamkne nevychovaného Milouše do jeho pokoje, podruhé vhodí klíč od srubu doktora Vlacha do nedaleké studny jeho přítel jako odplatu za jeho předchozí zlomyslnost. V obou případech je motiv spojen s komickou situací, o čemž se zmiňuje i František Všetíčka: „Rekvizita bývá obvykle realistická nebo romantická; Jirotkův klíč se tomuto zařazení vymyká proto, že se podílí na komických situacích a na humoristické podobě románu.“³⁰ V adaptaci se tento motiv vyskytuje pouze v situaci, kdy Jiří Oulický nedopatřením spadne do tůně u srubu doktora Vlacha a klíč z ní vyloví.

³⁰ VŠETIČKA, F. *Kroky Kalliopé*. Olomouc: Votobia, 2003, s. 106

7 Kompozice

Kompozice Jirotkova románu má pevnou symetrickou stavbu. Dílo má svůj úvod, jádro a závěr, jedná se tedy o tektonickou neboli uzavřenou výstavbu díla.

Román *Saturnin* je rozdělen do dvaceti šesti kapitol. Na začátku každé kapitoly se nacházejí synoptické nadpisy, které danou kapitolu charakterizují a čtenáři přibližují, co se bude na nadcházejících stranách románu odehrávat.

Kapitoly v románu můžeme rozdělit do dvou skupin. V první skupině je zachycen pouze děj románu, druhou skupinu kapitol tvoří analepse.

Kompoziční postup v *Saturninovi* je jak chronologický, tedy že děj je vyprávěn od časově nejstaršího po nejmladší, tak také retrospektivní. Příběhem často prostupují analepse, konkrétně jde například o vzpomínky na strýce Františka, vyprávění o Saturninově posledním pracovním místě či dědečkově vzpomínání na vojenskou službu v Itálii a lásku s mladou hraběnkou. O strýci Františkovi je v románu vyprávěno jako o podivuhodném muži. V této kapitole, ve které vypravěč charakterizuje strýce Františka, se dozvídáme mnoho informací o tetičce Kateřině a jejím synovi Miloušovi. Chronologický postup se mísí také s postupem rámcovým, jelikož do úvodního příběhu románu se vkládá několik ucelených příběhů. V tomto případě se jedná právě o retrospektivní vzpomínky, které se v díle nacházejí, ale také o příběhy, které jednotlivé postavy románu vyprávějí každý večer v dědečkově domě, když zůstaly jako trosečníci bez elektřiny. Teta Kateřina vypráví v patnácté kapitole část svého románu o velké lásce mezi mužem a ženou, mladý muž zase vypráví svůj příběh o noci v přítelově domě. Nutno podotknout, že tyto příběhy nejsou do adaptace začleněny. Spokojme se tedy s odůvodněním, že tvůrci byli omezeni časovým ohraničením adaptace. Chronologii televizní a filmové verze narušuje pouze vzpomínka na strýce Františka a Saturninovo minulé zaměstnání.

Chronologickou výstavbu románu přerušují také dopisy, které mladému muži na konci románu píše dědeček společně se Saturninem, novinový článek o Saturninově zážitku s lupičem, různé popisy postav, prostředí nebo teorie doktora Vlacha o třech typech lidí, kavárně a koblihách, o příslovích, duševním zdraví, o úpadku řemesel či románech pro ženy. Opět nutno podotknout, že například Saturninovu příhodu s lupičem zahrnuli adaptátoři do poloviny děje, avšak v knižní předloze se nachází na úplném začátku vyprávění.

Chronologie příběhu je často narušována vypravěčovými odbočkami od právě vyprávěného děje. Velmi často mladý muž přestává vyprávět napínavý děj a začíná popisovat jiné věci či vyprávět již zmíněné retrospektivní příběhy.

Román končí pouhým strohým oznámením, že „teta Kateřina se znovu bohatě provdala.“³¹ Zakončení je velmi zvláštní, jelikož čtenář celou dobu čeká na sňatek vypravěče a slečny Barbory Terebové.

7.1 Jazyk

Většina románu *Saturnin* je napsána spisovnou češtinou, kterou užívá ve svých promluvách jak vypravěč, tak i ostatní protagonisté. Vypravěč jako kultivovaný gentleman používá pouze spisovnou formu českého jazyka, což se týká i ostatních postav, které spisovnou češtinou mluví také. Výjimku tvoří pouze Milouš, který využívá také podoby hovorové češtiny, například výrazy „nebuď labuť“, „servus“ či „votrava“. Mluva Saturnina a vypravěče vypovídá o snaze po dokonalosti, jelikož se uchyluje ke knižním výrazům a také k netradičnímu seřazení slov ve větě. „Tak tedy do toho klidného prostředí vstoupil jednoho dne Saturnin a považoval za svou povinnost učiniti mi život tak pohnutým, jak to jen bylo možno.“³² Také jazyk filmové a televizní verze je věrný své knižní předloze, vyskytuje se zde spisovná forma češtiny. Mluva Saturnina se velmi často přiklání spíše k výrazům knižním.

7.2 Komika

Saturnin je humoristický román, jak jsem již několikrát uvedla. Komika je tedy v této knize velmi dominantním prvkem a podstatnou složkou. Komika se tradičně rozděluje na situační, charakterovou a jazykovou. V *Saturninovi* se vyskytují všechny tři druhy komiky. Komika situační je sugestivní vylíčení humorné situace. Oproti tomu komika charakterová je úzce spjata s charakterem určitých postav. Může jít o jejich styl humoru, ale také o to, jak je vykreslil autor. V *Saturninovi* je komická dvojice jednak Saturnin a jeho pán, ale také teta Kateřina a její syn Milouš. Teta Kateřina je komická již svým jednáním, v jejím případě jde tedy převážně o komiku charakterovou. Její afektované chování, podlézání dědečkovi a vyjadřování se skrze přísloví, působí na čtenáře směšně. Na vypravěče oproti tomu dělá teta Kateřina dojem negativní.

³¹ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 191

³² Tamtéž, s. 13

Komicky na čtenáře může působit také klid a vyrovnanost, s jakou mladý muž snáší Saturninovy výstřelky, ať se jedná o různé historky, které z vypravěče činí hrdinu, či situace, do kterých se díky svému sluhovi nedopatřením dostává. Nutno také podotknout, že Jirotko ve své knize velmi posměšně napodobuje komerční literaturu z období Protektorátu, zvláště skrz vyprávění tety Kateřiny, která jednoho večera líčí svůj román o velké lásce mezi mužem a ženou. Parodována je zde také dobrodružná literatura, a to v momentě, kdy se hrdinové rozhodnou podniknout záchrannou misi z dědečkova domu ke srubu doktora Vlacha a poté do města. Na samém konci románu Jirotko zesměšňuje také kovbojku, a to skrz „*Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru*“.³³ Zesměšňování jsou zde také snobové či maloměšťáci, jejichž hlavní představitelkou je opět teta Kateřina, jakožto směšná figurka celého románu, tak také lidé bez fantazie a humoru, ke kterým patří vypravěč.

V seriálové a filmové verzi je velmi častá situační komika, která se týká, jak již napovídá název, komických situací. Ve velké části ji tvoří právě Saturnin, který si svými výstřelky dobírá Milouše. Typickým zobrazením situační komiky je moment, kdy Saturnin připravuje venkovní lehátka pro všechny dědečkovi hosty na terase domu. Protagonisté poklidně odpočívají na svých místech, když v tom přichází Milouš, sedá si na poslední volné lehátko, které pod ním ihned padá. Komický se může zdát převážně moment, kdy Milouš obviní Saturnina, že mu s lehátkem něco provedl, pod sluhou se však křesílko nesklopí. Velmi výrazné komické situace je dosaženo ve druhém díle televizního seriálu, přesněji při Saturninově legendární ranní rozcevičce na hausbótu. Tento moment je však z filmové verze vystřihnut a v románu popsán také není. Jde tedy o přidání komického prvku adaptátory, kteří chtěli situační komiku adaptace ještě prohloubit. Komika v obou verzích tedy není odstrčena do pozadí, je spíše umocněna hereckým výkonem Oldřicha Víznera a jeho výraznou mimikou.

Na závěr této kapitoly nutno podotknout, že se v *Saturninovi* setkáváme také s jazykovou komikou, která je nejvíce patrná na samém závěru příběhu. V tomto konkrétním případě jde o nejrůznější artikulační anomálie, například koktání či ráčkování. Na konci románu nás Saturnin ve svém dopise seznamu s „*Kanceláři pro*

³³ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 184

*uvádění románových příběhů na pravou míru*³⁴, kde se dozvídáme o rozčileném účetním Slámovi, „který od mala trpěl tím, že v rozčilení komolil slova a věty...Také tentokrát ochromilo rozčilení jeho vyjadřovací schopnosti a on k opravdovému zděšení továrníka Mikulky zařval: 'Setapouch!'.³⁵ Za zmínku stojí také oslovení mladého muže Saturninem, sluha svého pána tituluje nevšedně, například „sir“, „Jeho Milost“, „sáhib“ či „blahorodí“. Nutno tedy podotknout, že komika se vyskytuje ve stejné míře jak v románové předloze, tak ve Věřčákových adaptacích.

³⁴ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 184

³⁵ Tamtéž, s. 186

8 Odlišnosti románové předlohy, televizní a filmové adaptace

V této poslední kapitole se zaměřím na rozdíly mezi adaptacemi a knižní předlohou Zdeňka Jirotky. Televizní zpracování románu *Saturnin* vzniklo v roce 1994 podle námětu Zdeňka Jirotky. Jde o televizní sérii a stejnojmenný celovečerní film. Adaptaci režíroval Jiří Věřčák, který společně s Magdalenou Wagnerovou vytvořil také filmový scénář. Film vznikl pod Českou televizí a tvůrčí skupinou Čapek - Borovan. Herečka Jana Synková, která ve filmové adaptaci ztvárnila roli tety Kateřiny, byla nominována na Českého lva v kategorii ženský herecký výkon ve vedlejší roli. „Debutující Jiří Věřčák v adaptaci Jirotkova *Saturnina* vsadil prakticky a výhradně na hvězdy.“³⁶

V románovém zpracování a jeho adaptacích nenajdeme mnoho výrazných odchylek, jelikož se tvůrci snažili o co nejvěrnější zpracování. Zde je nutné podotknout, že se jedná o adaptaci věrnou své předloze. Pavel Aujezdský definuje tento adaptační přístup následovně: „Adaptace věrná předloze znamená snahu o maximální věrnost tématu, rozvíjení příběhu, charakteru postav a vyznění díla. Usiluje o maximální využití prvků předlohy.“³⁷ Bez čeho se však adaptovaná verze neobejde, jsou některé „vyškrtnuté momenty“, jelikož většina filmových snímků je časově omezena. Mnoho detailů z knižní verze je tedy vynecháno, některé situace jsou nahrazeny. Co se týče televizní čtyřdílné série, nejsou rozdíly na první pohled tak patrné, jelikož seriál kopíruje knihu přesněji, mnoho detailů je v televizní verzi zachováno, najdeme zde také momenty přidané, například Saturninovu ranní rozcvičku na hausbótu. Pro tuto závěrečnou kapitolu jsem tedy zvolila pár situací k porovnání všech tří verzí *Saturnina*.

Základním rozdílem v adaptacích je postava vypravěče, jednoho z hlavních hrdinů. V literární předloze Jirotka vypravěče nepojmenovává, sděluje pouze, že je to mladý muž, kterému je kolem třiceti let. Ve filmové adaptaci má vypravěč jméno, scenáristé ho pojmenovali Jiří Oulický.

První rozdíl mezi knižní, filmovou a televizní variantou *Saturnina* přichází již v úvodní scéně. Ve filmové adaptaci se ocitneme v Saturninově pokoji, tato scéna je doprovázena písní, kterou zpívá Jiří Korn. V momentě, kdy se Saturnin vymrští

³⁶ SEDLÁČEK, J. *Rozmarná léta českého filmu*. Praha: Albatros Media, a. s., 2012, s. 112

³⁷ AUJEZDSKÝ, P. *Od knížky k televiznímu filmu*. Brno: JAMU, 2009, s. 13

z postele, přichází druhá scéna, která se odehrává v kavárně. V televizním seriálu je tato úvodní scéna doprovázena pouze melodií, jsou zde slyšet okolní zvuky, které Saturnin vnímá, a které ho nejspíš probudily. V seriálu však tento moment nekončí jeho výskokem z postele, sluha jde dál po pokoji až ke dveřím, které otevírá. Následně děj přechází do novinové tiskárny, nikoli do kavárny. V tiskárně hovoří dva muži o novinovém článku, ve kterém se píše o Saturninově zákroku proti lupiči. Tento článek je uveden hned v první kapitole knihy, ve filmové adaptaci se s ním však setkáváme až později.

Televizní adaptace obsahuje celkově daleko více záběrů než filmová verze. Dalším větším rozdílem, kterého si divák může všimnout je moment, kdy Jiří Oulický naposledy přichází do bytu k paní Suchánkové, která nad jeho stěhováním pláče. Dává Jiřímu plný talíř koblih na cestu. Když ale ve filmové verzi Jiří přichází za Saturninem na nábřeží, koblih je na talíři podstatně méně. V tomto případě se jedná o střih. V seriálové verzi Jiří schází po kamenných schodech k nábřeží s plným talířem, ale jelikož si přes rameno přehazuje řemdih, část koblih rozsype. Po celou dobu ho Saturnin v námořnické čepici a obleku pozoruje dalekohledem a později říká, že loď je připravena a oslovuje Jiřího kapitána. V knižní předloze je scéna s koblihami vynechána. Vypravěč se pouze setkává s uplakanou paní Suchánkovou a odchází k řetězovému mostu, kde kotví hausbót. Zde již čeká na svého pána Saturnin. Co se týče koblih, jde tedy o situaci, která byla přidána adaptátory. Můžeme se domnívat, že mělo jít o přidání jakéhosi komického prvku, kdy se koblihy z talíře kutálejí po nábřeží a neohrabaný Jiří se je snaží zachytit.

Ve filmové verzi je vynecháno mnoho scén, které v televizním čtyřdílném seriálu zůstaly. Jak jsem již několikrát zmiňovala, Jiří Věřčák byl časově omezen, délka filmu činí rovných 100 minut. Oproti tomu televizní seriál činí dohromady 147 minut, je rozdělen na čtyři stejně dlouhé díly po 37 minutách. Z těchto informací tedy jednoznačně vyplývá, že seriálová verze obsahuje daleko více situací a je věrnější knižní předloze. V televizním seriálu je například scéna, ve které tetu Kateřinu oslovuje cizí muž, při cestě k Jiřího hausbótu a táže se jí, kudy jezdí tramvaj číslo 22. Teta Kateřina bere každé takové chování jako dotěrnost. V knižní předloze je tato tetičky vlastnost charakterizována následovně: „Často se stává, že některý z mužů, které tetu potkává, je jejím vzhledem udiven a podívá se na ni poněkud vyjeveně. Tu tetu podivným způsobem zkroutí obličej, čímž hodlá naznačit, že

přemáhá úsměv, a po několika krocích si tiše řekne: ‘To byl ale dotěrný muž!’³⁸ Právě z tohoto úryvku je patrný tetičky zvláštní charakter a módní vkus.

Následně se dostávám k momentu, který jsem již jednou zmiňovala v předcházející kapitole, která se týkala komiky. V televizním seriálu je zachycena Saturninova ranní rozcevička na hausbótu. V románové předloze není o rozcevičce zmínka, z filmové adaptace je taktéž vynechána. Můžeme se tedy domnívat, že tato situace měla posílit situační komiku v seriálové verzi, a byla tedy přidána právě kvůli jejímu humornému vyznění. Následně odjíždí vypravěč společně se Saturninem na dovolenou k dědečkovi. Tento moment je společný jak pro knižní předlohu, tak pro její adaptace.

Z filmové verze je vynechána také scéna, ve které dědeček odjíždí se Saturninem na projížďku ve své staré fordce, „která už dlouhá desíletí rezavěla v garáži.”³⁹ Televizní seriál tuto zběsilou jízdu zachycuje. Jejich projížďka končí nabouráním do trafiky. Tento moment je popsán také v románové předloze. V adaptaci si tuto situaci vykládám opět jako jakýsi situační humor, který působí velmi komicky až groteskně.

Dalším patrným rozdílem je scéna, ve které Jiří s dědečkem hrají šachy. V seriálové, filmové i knižní verzi jsou rušeni tetou Kateřinou. V seriálu je teta vyruší konstatováním, že nestrpí, aby si někdo zahrával s dědečkovým zdravím a přináší mu žloutek s cukrem. Zde si můžeme povšimnout, jak se Kateřina snaží o dědečka starat a působí jako velmi milá a dobrosrdečná žena, které jde pouze o blaho svého staršího příbuzného, ovšem doopravdy jí jde jen o dědečkův majetek. Ve filmové verzi je tato scéna vynechána, vše začíná dědečkovým pokusem o šachovou rošádu. Teprve v tomto momentě vchází Kateřina do dveří se sklenicí kompotu v ruce a snaží se zesměšnit slečnu Barboru, která vaří oběd na otevřeném ohni. Právě zde si zase můžeme povšimnout Kateřininých vlastností, zejména její jízlivosti vůči mladé slečně Barboře. Později přichází Kateřina ještě jednou, nese sklenici mléka. Tato scéna je zachována i ve filmové verzi. V knižní předloze se tato situace odehrává až kolem páté hodiny večerní, nikoli před obědem. Rozdílné jsou také potraviny, které teta Kateřina dědečkovi nosí. „Teta umíněně přicházela a odcházela a už ve dveřích vždy ohlašovala: ‘Přinesla jsem ti žloutek s cukrem. Přinesla jsem ti med. Přinesla

³⁸ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 26

³⁹ Tamtéž, s. 47

jsem ti zavařeninu. Přinesla jsem ti sýr.“⁴⁰ V seriálové adaptaci následuje scéna, ve které Saturnin oznamuje, že je prostřeno. Následuje stříh, protagonisté sedí na verandě a slečna Barbora chystá lívance na otevřeném ohništi. Ve filmové verzi je tato scéna vynechána, o otevřeném ohništi se dozvídáme pouze prostřednictvím promluvy tety Kateřiny. V románu je uvedeno, že si slečna Terebová zařídila polní kuchyni na horské louce, několik kroků od dědečkova domu.

U oběda Jiří vypráví o Saturninově předchozí službě. V adaptaci ztvárnila epizodickou roli bývalé zaměstnavatelky Jitka Molavcová, celá tato scéna se jeví velmi komicky, je zde použit opět situační humor, kterému dominuje postava Saturnina. V seriálové verzi je však vylíčeno daleko více Saturninových příhod s touto dámou, ve filmové verzi je tato scéna podstatně zkrácena. Co však zůstává totožné ve všech adaptacích je vhození dámy do kašny a následné Saturninovo oznámení, že je prostřeno. V románu se o historce dozvídáme již ve druhé kapitole, v seriálu a filmu je zařazena až do poloviny děje, v tomto případě tedy adaptace neodpovídají chronologickému řazení předlohy.

Následná seriálová scéna, ve které hází teta Kateřina pečenou bramboru do Miloušova okna, je z filmové verze vynechána. Tento moment není popsán ani v románové předloze. Můžeme si tedy opět myslet, že šlo pouze o další komickou scénu přidanou adaptátory za účelem pobavit diváky. V předloze se pouze dozvídáme, že Milouše někdo zamkl v pokoji a odnesl klíč. I tato scéna se vymyká chronologii pretextu, jelikož se v adaptacích odehrává po obědě, který slečna Barbora uvařila na otevřeném ohništi, v románu je však popisována o dvě kapitoly později a v dopoledních hodinách. Co však v románu i v adaptaci navazuje ihned poté, je houbaření v lese.

Třetí díl seriálu končí Barbořiným zjištěním, že zmizela většina potravin ze spíže. Teta Kateřina se přiznává, že jídlo pro ni a Milouše ukradl Saturnin, jelikož se bála, že nevydrží cestu ke srubu doktora Vlacha. Tuto situaci jsem zmiňovala již v předchozí kapitole, která se týkala motivů. Milouš se po odchodu své matky omlouvá, netušil, že snědl kradené jídlo. Tato situace je shodná jak v románové předloze, tak v obou adaptacích a je zde patrný obrat v postavě Milouše, který lituje, že ostatní hrdiny obral o jídlo.

⁴⁰ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014, s. 74

Čtvrtý a poslední díl seriálové adaptace začíná výšlapem ke srubu doktora Vlacha. Jiří Oulický ukazuje slečně Barboře srnku, která se schovává mezi duby. O této situaci není v románu zmínka v devatenácté kapitole, ve které se protagonisté na túru vydávají, nýbrž daleko dříve, kdy slečna Terebová vaří ve své polní kuchyni první oběd. Jedním ze synoptických nadpisů jedenácté kapitoly je „Slečna Barbora nemůže najít srnu“.⁴¹ Tuto situaci zmiňují, jelikož se adaptátoři opět odchýlili od chronologie románové předlohy.

Příhoda s klíčem vhozeným do tůně je v románu zachycena jinak než v adaptaci. V románové předloze dává doktor Vlach číst slečně Barboře dopis od svého přítele, kterému srub před dlouhou dobou půjčil. Ten se na doktora dopálil, jelikož mu klíč schoval na nedalekou borovici do osmimetrové výšky, takže ho vhodil do studánky. Druhého dne ráno se šel Jiří mýt ke studni, podklouzly mu nohy a do tůně spadl. Slečna Barbora celou situaci komentovala: „Poslali vás pro ten klíč, nebo se tak osvěžujete každého rána?“⁴² Oproti tomu v adaptaci nezbyvá protagonistům nic jiného než jít klíč z tůně vylovit, jelikož dopis našel doktor Vlach po příchodu do srubu. Skupina se tedy vydává ke studni, do které Jiří nedopatřením padá a vynoří se s klíčem. Vše je komentováno Miloušem, kterému Jiřího styl skoku do vody připadá nemožný. V tomto momentě byla adaptátory opět použita situační komika, kterou posiluje Jiřího komický pád do studny doprovázený křikem.

Následující scéna, ve které všichni protagonisté sedí u ohniště a doktor Vlach ukazuje ostatním noviny, ve kterých je článek o Saturninovi, je z filmové verze vynechána. V románu je vzrušující příhoda s lupičem uvedena již v první kapitole, kdy vypravěč Saturnina charakterizuje.

Z filmové adaptace je také vynechána scéna, ve které si dědeček do svého pokoje přizve doktora Vlacha, Jiřího a slečnu Barboru, aby sepsal závěť. V seriálu tento moment přesně kopíruje svou románovou předlohu a je zde patrná inteligence a důvtip slečny Terebové, která na rozdíl od Jiřího dědečkovu hru na pomateného starce ihned prohlédne. Filmová verze navazuje až v momentě, kdy přijíždí poštovní úředník s dopisem pro tetu Kateřinu, která zuří, jelikož se dědeček rozhodl odkázat celé své jmění na dobročinné účely. Co je v dopise tety Kateřiny se v žádné verzi *Saturnina* nedozvídáme, jelikož je však tetičky reakce velmi optimistická, můžeme

⁴¹ JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014. s. 74

⁴² Tamtéž, s. 148

se domnívat, že dopis obsahuje informace o svatbě s bohatým ženichem, kterou je ukončena jak filmová, tak televizní adaptace. V románové předloze je tento fakt pouze stroze nastíněn.

Jak je tedy patrné z této poslední kapitoly, film přináší řadu omezení, která musela být na rozdíl od seriálového zpracování vynechána kvůli nedostatku prostoru. Ve výsledku je ale filmový i seriálový *Saturnin* věrný své románové předloze.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala srovnáním televizní a filmové adaptace humoristického románu *Saturnin* Zdeňka Jirotky. Na ukázkách z knižní předlohy a televizní adaptace jsem se snažila popsat odlišnosti mezi jednotlivými verzemi *Saturnina*.

I když jde o adaptaci věrnou své předloze, nachází se zde odchylky. Dále jsem zmínila společenskou situaci, ve které vznikala jak předloha, tak následná adaptace, opomenut nebyl ani fakt, proč k adaptaci došlo až po padesáti letech od prvního vydání knihy.

Co se týče času a prostoru v románu, který není zvláště specifikován, zabývala jsem se také možnými náznaky, které odkazují k době, ve které se děj odehrává, tedy dobu první republiky. Věnovala jsem se také postavě vypravěče, která v adaptaci dostala své vlastní jméno, zatímco Jirotka nechal mladého muže v románové předloze beze jména. Nebyla opomenuta ani komika, jelikož se jedná o humoristický román a komika je jeho neoddělitelnou složkou. Co se týče televizní verze, adaptátoři se zaměřili převážně na komiku situační. Humorem jsou ovšem prostoupeny všechny verze tohoto díla. Cílem této práce bylo s pomocí srovnání jednotlivých adaptací a pretextu zjistit, zda nějak odlišil či posunul smysl a vyznění tohoto humoristického románu. Ve své práci jsem došla k názoru, že nikoli. Obě verze, především čtyřdílný seriál, jsou věrnou kopií románu Zdeňka Jirotky.

Při psaní této bakalářské práce jsem využila jak primární literaturu, tedy *Saturnina* Zdeňka Jirotky, tak i literaturu odbornou, která se týkala naratologie a audiovizuálních prvků.

Resumé

The theme of the bachelor thesis is the comparison Zdeněk Jirotka's humorous novel „*Saturnin*“ and television and film adaptation.

The novel has been published in 1942 for the first time. The television adaptation was created in 1994 and the adaptation was directed by Jiří Věřčák. The original adaptation of *Saturnin* was the four episodes - serial. The serial was introduced after the film premiere. The serial was edited to film adaptation. The servant character was portrayed by Oldřich Vízner, the main character of young man was portrayed by Ondřej Havelka. Lucie Zdeníčková portrayed miss Barbara and Lubomir Lipský portrayed Grandpa. The script was written by Jiří Věřčák and Magdalena Wahnerová. There is the same starring in the film and the serial which was brought out in 1994.

In the first chapter I will be focused on the term “adaptation” which is important for this thesis. I mainly used the *Od knížky k televiznímu filmu* by Pavel Aujezdský and *Teorie adaptace* by Linda Hutchonová in my thesis. I will be focused on Czech humorous novel and the personality of Zdeněk Peroutka and his authorship in next chapter. I will analyze novel *Saturnin* and I will compare novel with television and film adaptation. I will be focused on differences between each adaptation and the novel. I will pay attention to variation of characters, setting and time. Next, I will be focused on motive, composition, and comical elements.

There was created many plays according to the novel *Saturnin*. In 2002 choreographer Marika Hanušová was inspired by *Saturnin* and she transformed the novel to the ballet performance with assistance soloists of the Prague Chamber Ballet. There were some drama adaptations. The first one was produced by Divadlo v Řeznické in the Prague in 80's. In 2001, Slovácké divadlo v Uherském Hradišti put on the performance which was directed by Ladislav Pešek. The other plays were produced by Jihočeské divadlo in České Budějovice in 2005 and later Národní divadlo moravskoslezské in Ostrava. The play in České Budějovice was directed by Jan Jirků and the version in Ostrava was directed by Miroslav Ošcatka. The Žižkovské divadlo Járy Cimrmana and Divadlo A. Dvořáka in Příbram played this drama too. There was musical adaptation in Divadlo ABC. The performance *Saturnin* is a part of GRAND Festival smíchu in Východočeské divadlo in Pardubice.

The *Saturnin* is being played in Mahenovo divadlo in Brno now. It is swing comedy written by Zdeněk Jiroutka Martin Vačkář and Ondřej Havelka. The swing comedy is directed by Jakub Nvota.

Anotace

Autor práce: Barbora Lánová

Instituce: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Jirotkův Saturnin a jeho televizní a filmová adaptace

Vedoucí práce: PhDr. Jan Schneider, Ph.D.

Počet znaků: 74 312

Počet příloh: 1 CD

Počet titulů použité literatury: 16

Klíčová slova: adaptace, Saturnin, román, Zdeněk Jirotko, Jirí Věřčák

Tématem této bakalářské práce je srovnání humoristického románu Zdeňka Jirotky *Saturnin* s jeho televizní a filmovou adaptací. Úvodní teoretická část je zaměřená na termín adaptace, v dalších částech analyzujeme děj románu *Saturnin*, následně srovnáme jeho románovou předlohu s adaptacemi, charakterizujeme postavy, prostor a čas. Cílem této práce je zjistit, zda se odlišil či posunul smysl adaptací od vyznění pretextu.

Annotation

Author: Barbora Lánová

Institution: Department of Czech Studies, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc

Title: Jirotko's Saturnin and his film and television adaptations

Supervisor: PhDr. Jan Schneider, Ph.D.

Number of characters: 74 312

Number of supplements: 1 CD

Number of references: 16

Key words: adaptation, Saturnin, novel, Zdeněk Jirotko, Jiří Věřčák

The theme of the bachelor thesis is the comparison Zdeněk Jirotko's humorous novel *Saturnin* with television and film adaptation. The initial theoretic part is focused on the term adaptation. We analyze the plot of the novel *Saturnin* in other parts of theoretic part. According to this analysis we compare the novel with the film and television adaptation, we characterize characters, setting and time. The object of my bachelor thesis is to find out if the sense of adaptations differs or transforms the original text.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny:

JIROTKA, Z. *Saturnin*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, s. r. o., 2014

Saturnin. Režie Jiří VĚRČÁK. Česko, Česká televize, 1994

Saturnin. 1. díl. Režie Jiří VĚRČÁK, Česko, Česká televize, 1994

Saturnin. 2. díl. Režie Jiří VĚRČÁK, Česko, Česká televize, 1994

Saturnin. 3. díl. Režie Jiří VĚRČÁK, Česko, Česká televize, 1994

Saturnin. 4. díl. Režie Jiří VĚRČÁK, Česko, Česká televize, 1994

Sekundární literatura:

AUJEZDSKÝ, Pavel. *Od knížky k televiznímu filmu. Úvod do problémů televizní adaptace pro studenty Rozhlasové a televizní dramaturgie a scénaristiky*. Brno: JAMU, 2009

BUBENÍČEK, Petr. Filmová adaptace: Hledání interdisciplinárního dialogu. *Illuminace: Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 2010, č. 22.

GENETTE, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Brno - Praha: Ústav pro českou literaturu, 2007

GENETTE, Gérard. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell, 1980

HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. Brno: JAMU, 2012

CHATMAN, Seymour. *Dohodnutí termíny: Rétorika narativu ve fikci a filmu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000

KUBÍČEK, Tomáš, HRABAL, Jiří, BÍLEK, Petr. *Naratologie. Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013

NÜNNING, Ansgar. (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006

RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001

PILAŘ, František. *Dovětek redaktorův*, in: Jirotko, Zdeněk. *Saturnin*, 5. vydání, Praha: Čs. spisovatel, 1954

PYTLÍK, Radko. Humoristický román. *Čtenář*. 1991, roč. 43, č. 1.

SEDLÁČEK, Jaroslav. *Rozmarná léta českého filmu*. Praha: Albatros Media, a. s., 2012

ŠVANDRLÍK, Miroslav. *Zrovna teď musíš čůrat?* Praha: Epoque, 2007

VANĚK, Jan, Humor je prostě lidský. Rozhovor se Zdeňkem Jirotkou. *Signál*. roč. 26, č. 16.

VŠETIČKA, František, *Kroky Kalliopé*. Olomouc: Votobia, 2003